

ЧАН-ХІ

УДК 338.443:351.82(477)

Оксана Сергіївна
oksana_chan-khi@ukr.net

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ АГРАРНОГО РИНКУ УКРАЇНИ

THEORETICAL APPROACHES TO DETERMINE THE MECHANISM OF STATE REGULATION AGRICULTURAL MARKET OF UKRAINE

к.е.н., старший викладач кафедри адміністративного менеджменту та ЗЕД, Національний університет біоресурсів і природокористування України

У статті обґрунтовано необхідність регуляторного впливу з боку держави на вітчизняний аграрний ринок. Розкрито зміст механізму державного регулювання аграрного ринку України в сучасних умовах господарювання. Визначено компонентну структуру механізму державного регулювання аграрного ринку, розглянуто та охарактеризовано його складові.

В статье обоснована необходимость регуляторного воздействия со стороны государства на отечественный аграрный рынок. Раскрыто содержание механизма государственного регулирования аграрного рынка Украины в современных условиях ведения хозяйства. Определено компонентную структуру механизма государственного регулирования аграрного рынка, рассмотрены и охарактеризованы его составляющие.

The article substantiates the necessity of state regulation of domestic agricultural market. Defined the essence of the mechanism of state regulation of the agricultural market of Ukraine in the current economic conditions. Determined component structure of the mechanism of state regulation of agricultural markets, examined and characterized its components.

Ключові слова: механізм державного регулювання, аграрний ринок, принципи, функції, методи державного регулювання

Ключевые слова: механизм государственного регулирования, аграрный рынок, принципы, функции, методы государственного регулирования

Keywords: mechanism of state regulation of the agricultural market principles, functions and methods of state regulation

ВСТУП

Реалії сьогодення диктують необхідність встановлення тісних взаємовигідних зв'язків України з іншими державами, активного включення у процеси міжнародної економічної інтеграції і глобалізації, проведення такої міжнародної та внутрішньої політики, яка дозволить уникнути або зменшити рівень негативного впливу глобалізаційних процесів на національну економіку країни. Не зважаючи на те, що вітчизняний агропромисловий комплекс вважається однією із найбільш перспективних сфер економіки України він характеризується слабкістю, незахищеністю та неспроможністю повноцінно функціонувати у вирії ринкових конкурентних умов, що обумовлює необхідність посилення регулюючої ролі держави та обґрунтуванні подальших перспектив розвитку галузі. Окрім того, необхідність державного регулювання агропродовольчого ринку також зумовлена низкою макроекономічних проблем, серед яких найважливішими є: відсутність належної фінансово-кредитної і податкової політики; необґрунтованість системи контролю за цінами і співвідношення попиту та пропозиції на ринку, а також забезпечення прибутковості виробництва і захисту прав споживачів; недосконале регулювання

урядом структури продовольчого ринку і ринкових відносин; застарілість методів організації виробництва та реалізації продовольчих програм; недостатність створення державного фонду і запасів сировини та продуктів її переробки; зникнення значної частини централізованих поставок сировини і продуктів переробки за держзамовленнями; відсутність належного стимулювання виробників агропромислової продукції з метою нарощування виробництва та товарообігу; недостатні обсяги державної підтримки малих і середніх агропромислових структур, а також не виважена дотаційна політика держави [5]. Також слід підкреслити, що державне втручання в ринкові процеси може бути ефективним за умов, якщо воно є зваженим, тобто враховує «розподіл праці» між державою і ринком. Тому в теорії і на практиці завжди існує проблема співвідношення між державним регулюванням і ринковим саморегулюванням. Значною мірою вирішення її залежить від того, як розуміти сутність державного та ринкового механізму регулювання аграрного ринку.

До визначення поняття «механізму державного регулювання» по-різному підходили відомі зарубіжні та вітчизняні вчені: В. Андрійчук, А. Діброва, О. Зінченко, М. Латинін, О. Могилий, М. Коре-

цький, Г.Одинцова, О. Шпичак та ін. Тому, враховуючи інтеграційні процеси, що відбуваються в економіці країни, формування та функціонування механізму регулювання аграрного ринку необхідно здійснювати із врахуванням нових ризиків та загроз задля подолання кризових явищ і забезпечення подальшого інтенсивного розвитку аграрного сектора економіки.

МЕТА РОБОТИ – узагальнення та систематизація складових елементів механізму державного регулювання аграрного ринку України в сучасних умовах господарювання.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною та інформаційною основою роботи є наукові праці, матеріали періодичних видань, ресурси Internet, законодавчі та нормативно-правові акти України стосовно державного регулювання аграрного ринку.

Наукові результати і висновки було отримано за допомогою системного підходу до аналізу соціально-економічних процесів із використанням загальнонаукових (діалектичного, інтуїтивного, наукової абстракції, індукції й дедукції, аналізу та синтезу, законів логіки) та спеціальних економічних методів досліджень.

РЕЗУЛЬТАТИ

Державне регулювання ринку не можливе без спрямованої взаємодії принципів, функцій, методів і засобів державного регулювання економіки. Сукупність цих елементів на практиці та в науковій літературі більш відома як «механізм державного регулювання». На нашу думку під механізмом державного регулювання аграрного ринку слід розуміти спосіб застосування заходів впливу суб'єкта регулювання щодо коригування (доповнення) (за необхідності) дії ринкового механізму для подолання наслідків «провалів» ринку та деформацій аграрного ринку і забезпечення необхідного рівня національної безпеки – економічної, продовольчої, екологічної, сировинної, енергетичної, виконання поставлених перед суспільством цілей і завдань [7].

Метою державного регулювання повинно стати забезпечення досягнення системи цілей, які в процесі формування та еволюції ринку аграрної продукції і продовольства з точки зору споживачів цієї продукції, товаровиробників і держави неоднакові й часто конфліктують між собою. Так, споживачі вбачають цілі даного ринку у виробництві продуктів харчування високої якості (асортимент, калорійна цінність, споживацькі властивості, зменшення вмісту шкідливих речовин та ін.), доступних за ціною, тобто таких, що відповідають їхній купівельній спроможності; забезпеченні продовольством відповідно до принципів раціонального харчування [3]. У свою чергу товаровиробники, переробні та торговельні організації зацікавлені у збільшенні й додатковій підтримці ринкових цін, стабільності доходів, створенні оптимальних умов для забезпечення виробничими ресурсами, ефективній податковій політиці держави. Цілі агропродовольчого ринку з погляду держави полягають в забезпеченні

умов для ефективного виробництва і споживання продовольства; поліпшенні якості продукції; охороні навколишнього природного середовища, раціональному використанні землі й оптимальному самозабезпеченні продовольством, створенні конкурентоздатного та інвестиційно-привабливого аграрного ринку [3].

З метою забезпечення виконання поставлених цілей механізм регулювання аграрного ринку можна умовно поділити на чотири групи [4]:

1. Регулювання попиту – стимулювання доходів населення, компенсація частини витрат на його харчування, управління попитом спеціальними програмами щодо споживання та формування державного резерву, фінансові інтервенції, регулювання цін, усунення бар'єрів між регіональними та локальними ринками, стимулювання вертикальної інтеграції, інформаційне стимулювання попиту.

2. Регулювання пропозиції – заходи стимулювання (прямі цінні субсидії виробникам, заходи щодо зниження витрат у сільському господарстві, пільгове кредитування (компенсація відсоткових ставок за користування кредитом), лізинг техніки, програмне управління, товарні інтервенції, збутова кооперація, прямі платежі в дохід фермерам), заходи обмеження (квотування виробництва, обмеження на використання землі, оподаткування виробництва продукції, ліцензування учасників ринку, контроль за якістю продукції).

3. Зовнішньоекономічне регулювання – тарифні методи регулювання (мити, тарифна квота), нетарифні методи регулювання (квотування, ліцензування, державні закупівлі, технічні бар'єри, податки і збори, субсидії, кредитування, демпінг).

4. Заходи організаційного, інфраструктурного та інформаційного характеру – розвиток біржової торгівлі, розвиток торгівлі деривативними інструментами, розвиток торгівлі складськими розписками, регулювання транспортних тарифів, субсидування зберігання, ліцензування сховищ, використання державної власності, ліцензування організацій оптової та роздрібною торгівлі, інформаційне забезпечення агропродовольчих ринків.

Основою механізму державного регулювання аграрного ринку, на наш погляд, має бути взаємодія базових принципів, а також форм, методів та інструментів регулювання, у результаті чого забезпечується реалізація поставлених державою перед органами державної влади цілей, які трансформуються в їх завдання та функції.

У вітчизняній та зарубіжній науковій літературі визначають різноманітні принципи, форми, методи та інструменти державного регулювання економіки в цілому та аграрного ринку зокрема [7].

Державне регулювання аграрного ринку має ґрунтуватися на принципах, які забезпечують взаємоузгодженість економічних інтересів виробників певної продукції, суспільства та держави. Дотримання їх має бути своєрідним застереженням від безсистемного і руйнівного втручання в економічний механізм господарювання.

Принцип (від лат. *principium* – основа, початок) державного регулювання економіки – вихідні положення, основні правила впливу державних органів на економіку при врахуванні конкретних умов господарювання з метою забезпечення ефективного функціонування. Дотримання науково обґрунтованих принципів забезпечує ефективне виконання державою своїх економічних функцій [11].

Відповідно до Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» від 11.09.2003 р. № 1160-IV принципами державної регуляторної політики є: доцільність, адекватність, ефективність, збалансованість, передбачуваність, прозорість та врахування громадської думки [10].

Слід брати до уваги, що галузь сільського господарства і підприємства, що в ній функціонують, мають свою специфіку як об'єкти державної регуляторної політики, тому для правильного визначення основних принципів цієї галузі необхідно доповнити загальні принципи, притаманні для усіх галузей економіки, додатковими, враховуючи специфіку галузі, але таким чином, щоб останні не суперечили, а навпаки – доповнювали їх.

Так, на думку А. Діброва державне регулювання аграрного сектору має будуватися на таких основних принципах: аграрний протекціонізм, гармонізація економічних інтересів сільськогосподарських товаровиробників, споживачів і держави; адресність; гарантованість; рівнодоступність; стабільність; ефективність, дотримання міжнародних зобов'язань [2].

Науковці ННЦ «Інститут аграрної економіки» вважають, що побудова аграрної політики має відповідати таким принципам: системності та комплексності; пріоритетності людини і селянина при визначенні як цілей, так і механізмів реалізації політики; опори на науку в процесі розроблення стратегії й тактик політичних рішень, а також результатів їх здійснення, що забезпечує реальність політики [12].

За визначенням М. Латиніна, основними принципами державного регулювання розвитку аграрного сектору є: пріоритетність та аграрний протекціонізм; системність і комплексність; передбачуваність і прозорість; послідовність і справедливість; зрозумілість і ефективність; екологічна доцільність [6].

Таким чином, дотримуючись цих принципів, можна скористатися новими можливостями під час здійснення регуляторних заходів як аграрного сектору, так і продовольчого ринку країни.

Реалізація принципів державного регулювання здійснюється через певні функції держави. До універсальних функцій переважна більшість науковців відносить функції забезпечення ефективності виробництва, забезпечення справедливості, сприяння макроекономічному зростанню і стабільності. Оскільки нами досліджуються регуляторні процеси аграрного ринку, а саме ринку молока та молокопродуктів, тому слід підкреслити, що тут досить важливою є функція регулювання попиту та пропозиції і пов'язана з нею функція організаційних заходів. Як результат, усі ці функції переплітаються з функцією зовнішньоекономічного регулювання.

Важливу роль у механізмі державного регулювання аграрного ринку відіграють відповідні методи, які розглядаються як сукупність конкретних регулятивних засобів впливу для вирішення поставлених завдань.

Адже правильно вибрані та перевірені практикою методи державного регулювання дають можливість активно впливати на ринок і регулювати відносини купівлі-продажу виробників і споживачів. Важливо, щоб такі методи постійно оновлювалися й удосконалювалися з урахуванням нових завдань і умов розвитку економіки або аграрного сектору.

У загальному розумінні метод – це спосіб досягнення мети, тобто покрокова визначена діяльність задля реалізації поставлених цілей. Під методами державного регулювання розуміється сукупність засобів і прийомів впливу держави на господарюючі суб'єкти. Їх доцільно класифікувати за формами та засобами впливу [1].

За формами впливу більшість наукових дослідників поділяє методи на прямі та непрямі (опосередковані). Дещо узагальнено прямими методами можна назвати такі інструменти впливу: нормативно-правові акти, цільові комплексні програми, державні замовлення, централізовано встановлені ціни, нормативи, ліцензування, квотування, ліміти тощо.

На наш погляд, найбільш прийнятний перелік основних інструментів прямого впливу на функціонування суб'єктів ринку має включати [2]: контроль за дотриманням державних стандартів на продовольчі ресурси; формування державних і регіональних продовольчих ресурсів; кількісні обмеження щодо виробництва сільськогосподарської продукції; встановлення квот та інших нетарифних обмежень на імпорт або експорт сільськогосподарської продукції; нормативні вимоги до якості та сертифікації технології виробництва сільськогосподарської сировини; реорганізацію сільськогосподарських підприємств (укрупнення або розукрупнення); централізовані бюджетні капітальні вкладення та управління об'єктами державної власності; кількісні обмеження щодо застосування мінеральних добрив у сільському господарстві з метою зменшення збитків, пов'язаних із забрудненням довкілля; ліцензування підприємницької діяльності в галузі; штрафи за порушення екологічних параметрів розвитку аграрного виробництва; прямі виплати на одиницю кінцевої продукції сільського господарства чи одиницю ресурсу (на 1 га сільськогосподарських угідь, 1 голову великої рогатої худоби); субсидування споживачів продовольства; контроль за ефективним використанням і ринковим обігом земель сільськогосподарського призначення; директивні заходи макроекономічних планів і цільових комплексних програм у галузі.

До непрямих (опосередкованих) методів, тобто таких, що змушують господарюючих суб'єктів ринку діяти в потрібному для держави напрямку, у вузькому розумінні можна віднести інструменти фіскальної, бюджетної, грошово-кредитної, інвестиційної, амортизаційної, інноваційної політики. У більш

широкому розумінні ними можуть бути [2]: пільгове кредитування та надання кредитних гарантій для інвестиційних проєктів, пов'язаних із збільшенням обсягів або зниженням собівартості виробництва сільськогосподарської продукції; пільгове страхування врожаю відповідних видів сільськогосподарських культур; пропагування політики здорового харчування, що передбачає пояснення принципів раціонального харчування; диференціація в оподаткуванні окремих видів агропромислової продукції; індикативне планування виробництва та грошових потоків у галузі;

запровадження стимулюючої системи оподаткування для збільшення капітальних вкладень у сільське господарство та створення нових робочих місць; інформаційне забезпечення сільськогосподарських товаровиробників та розвиток дорадництва; регулювання умов конкуренції в галузі; пенсійне забезпечення сільських товаровиробників для стимулювання більш раннього виходу на пенсію; податки, що стимулюють розміщення виробництв, пов'язаних із розвитком сільських територій, поліпшення інфраструктури села.

Рис. 1. Складові механізму державного регулювання аграрного ринку

Також певний вид впливу держави на суб'єктів господарювання простежується за формами державного регулювання сільського господарства. Основними формами такого впливу є: соціально-економічне прогнозування, макроекономічне планування (директивне – за умов адміністративно-командної економіки, індикативне та стратегічне – за умов ринкової економіки змішаного типу) та програмування [2].

Тому у взаємодії форми та методи державного регулювання аграрного сектору мають відповідати реальному стану національної економіки, включаючи тіньовий сектор, а також ураховувати ситуацію на регіональному та світовому аграрному ринку.

Основні вище перелічені складові механізму державного регулювання аграрного ринку можна зобразити графічно (рис. 1).

ВИСНОВКИ

З огляду на вищевикладене важливо наголосити на необхідності та неминучості державного регулювання як сільського господарства, так і аграрного ринку, відповідно й будь-якого з його субринків. Адже держава виконує роль координатора та посередника, що збалансовує і регулює економічні інтереси, ринок, коригує можливі кон'юнктурні коливання економіки, підтримує макроекономічну рівновагу [9]. Крім того, в умовах трансформаційної економіки державне регулювання аграрного ринку потребує дієвого механізму, який необхідно коригувати як упродовж, так і в міру завершення інтеграційних процесів, що відбуваються в економіці країни. Для вирішення цього складного й актуального завдання запропоновано механізм державного регулювання аграрного ринку та охарактеризована його компонентна структура. Цей механізм представлено як систему, до складу якої увійшли необхідні, з погляду ефективної організації та реалізації регулюючої функції держави, елементи, він адекватно відображає складну систему соціально-економічних відносин між суб'єктами та об'єктами ринкових відносин, що сприяє збалансуванню попиту та пропозиції, підвищенню доходності галузі та прискоренню розвитку сільських територій.

Список використаних джерел

1. Воротін В.Є. Макроекономічне регулювання в умовах глобальних трансформацій: моногр. / Воротін В.Є. – К.: Вид-во УАДУ, 2002. – 392 с.
2. Діброва А.Д. Державне регулювання сільськогосподарського виробництва: теорія, методологія, практика / Діброва А.Д. – К.: ВПД «Формат», 2008. – 488 с.
3. Котовенко М.А. Особливості державного регулювання агропродовольчих ринків / М.А. Котовенко // Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. праць. – Х.: Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2006. – № 2(29): У 2 ч. – Ч. 2. – С.177–183.
4. Котовенко М.А. Роль держави щодо регулювання агропродовольчого ринку / М.А. Котовенко // Теорія і практика державного управління: зб. наук. праць. – Х.: Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2007. – № 4. – С. 138–145.
5. Краснодєд Т. П. Ринок молока і його основні проблеми / Т. П. Краснодєд // Економіка Крима. – 2006. – №16. – С. 71–73.
6. Латинін М.А. Аграрний сектор економіки України: механізм державного регулювання: монографія / Латинін М.А. – Х.: Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2006. – 320 с.
7. Майстро С.В. Національний аграрний ринок в умовах глобалізації: механізм державного регулювання: монографія / Майстро С.В. – Х.: Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2009. – 240 с.
8. Мостовий Г.І. Агробізнес: державне регулювання: монографія / Мостовий Г.І. – Х.: Основа, 2002. – 300 с.
9. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності: Закон України від 11 вересня 2003 р. № 1160-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 9. – С.78–85.
10. Современная рыночная экономика. Государственное регулирование экономических процессов: Энциклопедический словарь / [общ. ред. Кушлин В.И., Чичканов В.П.]. – М.: Издательство РАГС при Президенте РФ, 2004. – 482 с.
11. Стратегічні напрямки розвитку агропромислового комплексу України / [за ред. П.Т. Саблука, В.Я. Месель-Веселяка]. – К.: ІАЕ, 2002. – 60 с.